

«тріумфальної ходи» радянської влади, що давало змогу УНР зміцнити свої позиції. Центральній Раді не вдалося використати цей шанс.

Питанням військового захисту УНР в листопаді-грудні 1917 р. був присвячений виступ провідного наукового співробітника, канд. іст. наук О. Й. Щусь. В ньому викладений фактичний матеріал про рішення III Всеукраїнського військового з'їзду, проведення переговорів Генерального Секретаріату зі Ставкою Верховного Головнокомандуючого, українізацію військових частин, взаємини з Раднаркомом, створення єдиного Українського фронту. Загальний висновок, який можна, на думку дослідниці, зробити, полягає в тому, що без проголошення самостійності УНР була втрачена єдина можливість об'єднати значну частину українського суспільства для боротьби за українську державність. Бо у нових деструктивних умовах, що склалися в Росії після жовтневого перевороту, висування ідеї створення однорідного загальноросійського уряду було хибним кроком. Він фактично загальмував зростання національної свідомості, національно-визвольної боротьби українського народу.

Підбиваючи підсумки семінару, В.Ф. Верстюк зауважив, що враховуючи поставлені у виступах питання, треба зробити висновок про існування необмеженого кола теоретичних та конкретно-історичних проблем вивчення історії Української Центральної Ради.

В. М. Горобець (Київ), Т. В. Чухліб (Київ)

Міжнародна наукова конференція, присвячена 340-річчю Переяславської ради

31 січня 1995 р. у Москві відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена 340-й річниці укладення українсько-російського договору 1654 р. Її організаторами виступили Відділення історії Президії РАН, Інститут Російської історії РАН, Посольство України в Російській Федерації, Інститут історії України НАН України. У роботі представницького наукового форуму, що проходив у конференц-залі Інституту Російської історії РАН, взяли участь провідні вчені України та Росії, наукова громадськість інших країн. Також були присутні представники засобів масової інформації.

Відкрив конференцію співголова її оргкомітету, директор ІРІ РАН, член-кореспондент РАН, д-р іст. наук А. М. Сахаров, який у вступному слові підкреслив важливість міжнародної інтеграції в науці як необхідної передумови її об'єктивності та неупередженості. Він нагадав присутнім, що головних організаторів цієї конференції — Інститут Російської історії РАН та Інститут історії України НАНУ — зв'язують давні наукові контакти, які в нових політичних умовах вимагають не лише певного переосмислення, але і значного поглиблення. Торкаючись винесеної на обговорення учасників симпозіуму важливої наукової проблеми, А. М. Сахаров закликав до максимальної об'єктивності у виступах, зауваживши, що кожна епоха має свою логіку історичного процесу, яку слід враховувати сучасним дослідникам.

Директор ІУ НАНУ, академік НАНУ, д-р іст. наук В. А. Смолітський від імені українських науковців подякував російських колег за ініціативу у проведенні даного форуму і відзначив, що ця подія знаменує початок нового етапу в українсько-російському науковому співробітництві. Потім він виголосив доповідь «Переяславська рада 1654 р.: міфи та реальність», де на основі глибокого аналізу суті визвольної боротьби українського народу в середині XVII ст. акцентував увагу учасників конференції на державотворчих задумах політичної еліти козацької України, тобто на тих аспектах проблеми, які здебільшого ігнорувалися в історіографії попередніх років. Залучивши

значний документальний матеріал, В. А. Смолій аргументовано довів положення щодо намірів Б. Хмельницького та його оточення боротися за утвердження незалежної Української держави. Лише несприятливі геополітичні реалії та виснаження внутрішньополітичного потенціалу змусили гетьманський уряд піти на укладення договору з Московською державою, який розглядався як тактичний маневр на шляху досягнення повної самостійності України. Доповідач переглянув домінуючу в минулі десятиліття концепцію Визвольної війни, яка обмежувала її верхню хронологічну межу часом підписання договірних статей між Б. Хмельницьким та Олексієм Михайловичем. Національно-визвольна боротьба продовжувалась і в наступні роки, а Визвольна війна закінчилася лише у 1676 р., коли зазнали поразки політичні плани гетьмана П. Дорошенка.

Оцінюючи історичне значення Переяславської ради, В. А. Смолій звернув увагу присутніх на існування певного історіографічного міфу щодо характеристики події, яка відбулася у січні 1654 р. у м. Переяславі. А вже на так званій Переяславській раді не було підписано жодного спільного документа (українсько-російський договір був укладений у результаті довготривалих переговорів, що проходили у січні-березні того ж року), а рада тільки дала українському керівництву дозвіл на проведення даної дипломатичної акції.

Член-кореспондент Російської Академії природничих наук, д-р іст. наук С. Г. А г а д ж а н о в (Москва) у доповіді «Російська багатонаціональна держава: спроба типологічного аналізу політико-адміністративної структури» застосував порівняльно-історичний підхід для дослідження проблем російсько-українських взаємин після 1654 р. На основі системно-тематичного аналізу він запропонував умовну схему типологізації процесу приєднання до володінь московських царів різних державних утворень і етнополітичних структур, порівнявши процес входження України до складу Російської держави з аналогічними, на думку вченого, подіями, які відбувалися на теренах Середньої Азії, Кавказу та Сибіру. При цьому доповідач відзначив, що Лівобережна Україна була включена до складу Росії на правах політичної автономії.

Д-р іст. наук А. Л. Х о р о ш к е в и ч (Москва) виголосила доповідь «Переяславська рада у новітній українській історіографії». Щоправда, положення цього виступу обмежилися характеристикою наукового доробку вітчизняних вчених, який був опублікований лише у період до 1992 р., що значно звузило рамки дослідження. Доповідач проаналізувала тільки окремі праці провідних науковців України, необгрунтовано критикуючи їх за продовження традицій «державницької» школи в українській історіографії, яка була започаткована у перших десятиліттях ХХ ст. Звертаючись до оцінки подій 1654 р. і зіставляючи розбіжності у судженнях сучасних авторів стосовно характеру української державності середини XVII ст., А. Л. Хорошкевич дійшла висновку про нерозробленість деяких проблем політичної історії України.

У доповіді канд. іст. наук О. В. Р у с і н о ї (Київ) «Українські землі у політиці Російської держави кінця XV — XVI ст.» було розглянуто питання про генезу московських претензій на давньоруську територіальну спадщину, що їх центральним об'єктом був Київ — колишня столиця Русі. Відзначено, що архаїчні уявлення про київський стіл як загальнородове надбання Рюриковичів на тлі переривання державної та династичної традиції у Південно-Західній Русі стали тим ґрунтом, на якому сформувалася патримональна концепція зовнішньополітичної діяльності володарів Московщини, виразно сформульована на межі XV — XVI ст. О. В. Русіна підкреслила, що дипломатичне листування XVI ст. дозволяє дослідникам досить виразно окреслити місце України у тогочасній зовнішній політиці Російської держави. На відміну від цього, як об'єкт внутрішньої політики вона практично не досліджена.

Д-р іст. наук, професор В. С. С т е п а н к о в (Кам'янець-Подільський) виголосив ґрунтовну доповідь «Від Переяслава до Андрусова: основні аспекти української геополітики російського уряду (1654 — 1667)».

аналізувавши на основі документів з архівосховищ України, Росії і Польщі геополітичні устремління Московської держави щодо України — Гетьманщини, доповідач виділив три основні етапи у зовнішній політиці російського уряду відносно «українського питання»: перший (11654 — IX.1658) — це обмежний пошук шляхів до зміцнення своєї присутності у козацькій Україні та обмеження її суверенітету; другий (IX.1658 — X.1660) — відкрита агресія проти України та перетворення її у складову частину на правах автономії Московської держави; третій (XI.1660 — 11667) — активізація зусиль російського уряду, спрямованих на відрив Лівобережжя від Української держави та перетворення його в автономне державне утворення, а також на досягнення порозуміння з Польщею шляхом відмови від Правобережної України. Разом з тим, на думку В. С. Степанкова, гетьманська влада протягом означеного періоду намагалася певним чином нейтралізувати заходи Московщини щодо обмеження української державності.

Цікавою була доповідь канд. іст. наук О. І. Г у р ж і я (Київ) «Державні кордони України у період гетьманства Б. Хмельницького», де вчений всебічно розглянув проблему становлення території і кордонів Української держави у 1648 — 1657 рр. Великий простір, на який поширювалися національні політико-адміністративні структури, на першому етапі визвольної боротьби сприяв успішному розгортанню повстання і унеможливив його швидке придушення польськими військами. Доповідач відзначив, що на час смерті Б. Хмельницького Українська козацька держава охоплювала більшу частину етнічних українських земель і за розмірами дорівнювала своєму основному політичному противникові — Польщі. О. І. Гуржій зробив висновок про перетворення України у другій половині 50-х рр. XVII ст. в одну з могутніх держав Східної Європи.

Наскрізною думкою доповіді д-ра іст. наук Г. О. С а н і н а (Москва) «Зовнішня політика Росії та українська державність у другій половині XVII — XVIII ст.» стала теза про необхідність поєднання у дослідженнях історичного минулого України та Росії як того, що роз'єднує, так і того, що об'єднує два великі народи. Зокрема, він наголосив на їхньому спільному розташуванні у єдиному цивілізаційному просторі. Г. О. Санін висловив думку про те, що договір 1654 р. конституював об'єднання Війська Запорозького і Московщини на засадах конфедеративного зв'язку, але з певними ознаками васалітету. Україні у даному союзі відводилася роль своєрідного військово-політичного буфера, який мав прикривати південно-західні кордони Росії. Проте, за переконаннями доповідача, все ж таки мала місце обопільна зацікавленість сторін у об'єднанні (особливо в останніх десятиліттях XVII — XVIII ст.), оскільки лише за таких умов можна було протистояти турецько-татарській загрози.

У доповіді канд. іст. наук Т. В. Ч у х л і б а (Київ) «Проблема становлення Української держави в контексті міжнародних відносин у Східній та Південно-Східній Європі (середина 50-их — 70-ті рр. XVII ст.)» були висвітлені основні напрями зовнішньої політики гетьманських урядів України, проаналізовано міжнародну і геополітичну ситуацію, у якій опинилася створена під час Визвольної війни держава. Відзначалося, що у період її функціонування після 1654 р. простежується певна наступність зовнішньополітичних заходів Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, спрямованих на збереження здобутої самостійності за рахунок проведення гнучкої дипломатії по відношенню до оточуючих держав. Одночасно процеси поділу геополітичних інтересів країн Східної та Південно-Східної Європи вели до міжнародного розподілу України між сферами впливів Речі Посполитої, Московської держави, Османської імперії і Кримського ханства. Т. В. Чухліб підсумував, що саме зовнішньополітичні впливи стимулювали протягом 60 — 70-их рр. XVII ст. внутрішню децентралізацію політико-адміністративних структур Української держави.

Канд. іст. наук Л. В. З а б о р о в с ь к и й (Москва) у доповіді «Російська і польська програми умиротворення на Україні у 50-их рр. XVII

ст.» зупинився на висвітленні еволюції російсько-польських політичних стосунків під час Визвольної війни українського народу. Використовуючи широку джерельну базу, він визначив ряд етапів, які пройшла ідея зближення інтересів польського і московського урядів, зважаючи на складність міжнародної ситуації. Зокрема, відзначалася велика роль «шведського фактора» у знаходженні компромісних зовнішньополітичних рішень Російською державою і Річчю Посполитою, що, у свою чергу, впливало на хід подій Визвольної війни.

Наступний доповідач канд. іст. наук В. А. А р т а м о н о в (Москва) виголосив доповідь під назвою «Військова сила України серед сусідніх держав у XVII — XVIII ст.». Розглянувши розвиток українського козацького війська протягом значного періоду, який охоплює близько двох століть, вчений визначив чотири етапи у його еволюційності. При цьому російський історик зауважив, що козацьке військо розвивалося залежно від політичної ситуації, яка складалася у східноєвропейському регіоні. Заслугове на увагу висловлена доповідачем теза про те, що у 1709 — 1783 рр. козацькі полки Лівобережної Гетьманщини були найчисленнішими військовими з'єднаннями у складі армії Російської імперії.

Канд. іст. наук В. М. Г о р о б е ц ь (Київ) у доповіді «Українська політика Петра I: традиціоналізм і новаторство» проаналізував генезу політичного курсу уряду Петра I щодо України наприкінці XVII — першій чверті XVIII ст. Якщо до початку Північної війни (1700 р.) українська політика Росії зберігала традиційний характер, то відхід від правових норм українсько-російських договорів другої половини XVII ст. і наступ царського уряду на політичну автономію гетьманату у першому десятилітті XVIII ст. спричинили політичний вибір І. Мазепи, який був реалізований восени 1708 р. Курс російської адміністрації стосовно «української справи» протягом другої половини 1709 — 1722 р. доповідач класифікував як перехідний етап від старих «московських» методів до нових — «імперських», що завершився заснуванням в Україні суто російської владної установи — Малоросійської колегії. В. М. Горобець підкреслив, що запровадження колегії означало остаточну ліквідацію договірних засад українсько-російських відносин. На його думку, після 1722 р. розпочався процес нищення державно-політичних структур гетьманату, що означало новий етап в інкорпорації України до складу Російської імперії.

Д-р іст. наук О. І. П у т р о (Київ) у доповіді «Збройні сили України — Гетьманщини на останньому етапі їхнього існування (порівняльний аналіз)» відзначив, що у період правління останнього гетьмана України К. Розумовського (1750 — 1764 рр.) функціонували досить значні збройні сили, які були інститутом української державності у складі Російської імперії. Вчений зробив порівняльний аналіз принципів формування військових козацьких полків у другій половині XVII ст. та у середині XVIII ст. Він відзначив традиційність у військовій політиці українських гетьманів.

Останньою була виголошена наукова доповідь д-ра іст. наук Л. М. П у ш к а р ь о в а (Москва), у якій висвітлювалися деякі аспекти культурних взаємозв'язків України і Росії у другій половині XVII ст. На його думку, одним з головних недоліків радянської історіографії було замовчування існування у досліджуваній період великого впливу української культури на російську. Аргументуючи це положення конкретними прикладами, доповідач розкрив місце і роль України у тогочасних процесах, наголосивши на тому, що для російського суспільства вона була своєрідним «вікном у Європу». Разом з тим, відзначив Л. М. Пушкарьов, не слід забувати про обопільний характер культурних впливів, що значною мірою зумовлювалися спільністю релігії.

Під час наукової дискусії, у якій взяли участь віце-президент Українського історичного клубу Москви, д-р іст. наук О. С. К о б и щ а н о в, д-р іст. наук Г. О. С а н і н, канд. іст. наук Є. О. Н а з а р о в а (Москва), канд. іст. наук О. І. Г у р ж і й, д-р іст. наук А. Л. Х о р о ш к е в и ч, жваво дебатувалися принципові питання винесеної на обговорення проблеми.

Підбиваючи підсумки, академік НАНУ, д-р іст. наук В. А. Смолій зазначив, що обмін думками на конференції продемонстрував різноманітність підходів до вивчення надзвичайно складного питання, яким є українсько-російські відносини у другій половині XVII — XVIII ст. Разом з тим, виступи з доповідями та дискусія переконують у тому, що серед наукових кіл як України, так і Росії має місце прагнення до розуміння одна одної. Ця обставина дає впевненість у можливості розвитку плідних наукових контактів, що сприятиме розвитку історичної науки в обох державах. Крім того, В. А. Смолій загострив увагу присутніх на необхідності серйозного дослідження державницьких прагнень українського народу, які до цього часу ігнорувалися. Було відзначено, що у попередні роки існували певні перепони у справі обміну між обома країнами науковими спеціалістами, а також обопільна непроінформованість щодо публікацій нових історичних праць. Вони будуть зняті у результаті підписаного договору між Інститутом історії України та Інститутом Російської історії.

Закриваючи конференцію, член-кореспондент РАН, д-р іст. наук А. М. Сахаров сказав, що на симпозіумі відбувся принциповий, подеколи гострий обмін думками. Одночасно дискусії мали конструктивний, зважений характер і не виходили за рамки наукового заходу. Проблему української державності вчений визнав стрижнем усієї багатоаспектної історичної колізії, пов'язаної з договором 1654 р. Поступове обмеження державності України, на думку А. М. Сахарова, прямо стосувалося і свобод російського народу, для якого ліквідація громадянського суспільства в Україні у XVIII ст. була значною втратою. А. М. Сахаров закликав і надалі підтримувати та розвивати наукові контакти істориків України і Росії.